Caçadors de paraules: el català dels gitanos

Instruccions. A continuació, escoltareu dues vegades un fragment d'un programa de TV3 anomenat *Caçadors de paraules*. Heu d'anar responent cadascuna de les 16 preguntes. En acabar, disposareu de dos minuts per a contestar o per a repassar les respostes.
En el següent enllaç, teniu l'**àudio** per a aquesta comprensió oral: *https://drive.google.com/file/d/1mmbzJ_gqLAaUJkPu2dNFXDBr-8LID-bh/view?usp=sharing*

PREGUNTES QUE CAL CONTESTAR

1. Com s'anomena un dels gèneres musicals més antics dels gitanos catalans?

2. On viuen més de 10.000 gitanos que parlen català?

3. La Catalunya Nord gaudeix d'un bon _____ de rumbers.

4. Totes les paraules que vénen del "gitano" al català provenen de l'espanyol. Vertader o fals?

5. El català no té mai el so "jota" castellà. Veritat o mentida?

6. Quants gitanos hi ha a Catalunya?

7. A quina capital catalana hi ha molts gitanos segons el reportatge?

8. Quan van vidre els gitanos a la Península Ibèrica i des d'on venien?

9. Per què molts dels gitanos catalans tenen els cognoms Pubill i Ximenes?

10. D'on prové la denominació gitano?

11. Què és més correcte en català, dir "gità" o dir "gitano"?

12. Els gitanos són presumits. Vertader o fals?

13. Quina llengua tenen en comú tots els gitanos del món?

14. El caló és una llengua viva o morta a hores d'ara?

15. Quina llengua parlen la majoria dels gitanos de França?

16. Quin any varen arribar els primers gitanos a Perpinyà?

Font: *https://www.youtube.com/watch?v=EepyQ0D0QZA* (adaptació amb finalitat didàctica).

Transcripció de l'àudio sobre El català dels gitanos

Avís: aquest àudio inclou usos de la llengua de registre col·loquial, marcats en cursiva en la transcripció. Recordeu que aquests usos, tot i que existents, no són acceptables en registre formal, per exemple, en l'examen.

[Se sent soroll del mercat, amb comerciants que criden per captar l'atenció dels clients]

Ensenya'm a vendre bé, va. Què hem de fer? Mira quina samarreta, tres euros avui, la tenim! Tenim coses molt boniques i bé de preu, eh. Va que està baratet avui, vinga, baratet, baratet! Guaita que bé, això, per al nen i per la nena. Cinc euros! Nena, cinc! Qualitat, producte de la terra! No remeni tant i compri alguna cosa, eh! Que m'està remenant, m'està desordenant a roba!

Avui a *Caçadors de paraules* parlarem dels gitanos catalans. Ara descobrirem com és el català que parlen els gitanos i també quines són les paraules les paraules en gitano que, sense saber, fem servir quan parlem en català.

Els gitanos de Tàrrega ens cantaran un dels gèneres més antics del flamenc català, el garrotí.

Descobrirem que al barri de Sant Jaume de Perpinyà hi viuen 7.000 gitanos que parlen català i amb ells assistirem a una emotiva missa evangèlica.

Déu com es diu en gitano? Undebel

I anirem a una escola de música on comprovarem que la Catalunya Nord gaudeix d'un bon planter de rumbers.

Avui hem vingut al mercat de Tàrrega a *currar*. Bàsicament perquè el *menda* no hagi d'acabar *xorrant* o fent el *manguis*. No sigui que acabéssim al *talego*. Atenció, són paraules d'importació, però no pas del castellà.

Tu em sabries dir alguna paraula que fem servir en català però que tingui origen gitano?

Osti no ho sé.

Sí, sí que en sabràs, segur.

Jo no.

Jo tampoc.

No. No en conec gaires, de paraules dels...

Segur que sí, eh. Si te les dic jo, ja veuràs com sí.

Per exemple, jo li donaré una pista: *menjar*, *jalar*.

Jalar és una de les poquíssimes paraules catalanes que duen el so de la hac aspirada i, a més, que ha estat inclosa al diccionari normatiu. *Jalar* és menjar, i de la teca, en podríem dir la *jalància* o el *jalo*, encara que aquests derivats ja no entren al diccionari.

Doncs, encara que ningú ho diria, el català té moles paraules que procedeixen de la llengua dels gitanos i, a més, les utilitzem contínuament.

La catipén, fot pudor. Mangar és robar. Com ho has dit, això? L'ha *palmat*. L'ha *palmat*? Sí, això jo ho havia sentit a dir. L'ha *dinyat*, l'ha *dinyat*. *Sobar* és dormir. *Calers*, sí *calé*, *calé*. Cangueli, sí. El que no sabia era que venia del gitano. I encarà n'hi ha més: *privar*, *pirar*, *potra*, *xingar*, *pringar*, *birlar* o *fer el longuis*.

A Catalunya hi ha uns 60.000 gitanos i potser una quarta part són de famílies instal·lades aquí des de fa segles. A Lleida, n'hi ha molts, i l'Antoni Salazar, un dels oncles més respectats, es va oferir per presentar-me'n uns quants.

Apellits reconeguts a Lleida i comarques eren Pubills i Gimenes. Aquests són els més... Els més importants.

Pubills i Gimenes, pronunciat així amb la *ge* catalana. No, es va canviar amb *lo* temps, però realment el que es funde, quan realment venen *los* gitanos de l'Índia, al 1425, aterrem, ens agraden les comarques, ens agrade això, i que agafen *apellits* de les cases pairals, de gent que tenien títols, els gitanos. I llavors aquests títols comencen amb Gimenes i Pubills.

Gitano: individu d'una de les tribus que, provinent del nord-oest de l'Índia, al segle XIII es van escampar per Europa. El nom té el seu origen en *aegyptanus*, que vol dir egipci en llatí perquè durant molts anys es va creure que els gitanos procedien d'Egipte.

D'*aegyptanus* va passar al castellà *egipciano*, i d'aquí a gitano. En català, doncs, gitano. Alguns catalans diuen gità, però s'equivoquen perquè només amb la forma gitano es pot pronunciar aquella expressió immortal que diu “la mare del Tano, quan era gitano”.

Bueno, mira, ara et presente els gitanos, part de la història, mítics de la nostra terra...

Els homes que em presentava en Salazar eren, sens dubte, els més elegants del mercat.

Hola!

Que sou presumits, els gitanos?

Molt! *Lo* que posem sempre les dones al racó perquè tenim por que se les *xurin*.

Que se les *xurin*?

Claro!

Xuri és robar?

Clar!

Digueu-me algunes paraules en caló que fem servir nosaltres en català.

És *ratxí*, la teua *rubí*?

No entenc res!

És guapa, la teua dona?

Com ho ha dit, això? No he entès res!

És ratxí, la teua *rubí*?

Rumí és dona, el rom ets tu.

Ah; *rumí*, dona.

Els gitanos catalans parlen català des del s. XV, però la seva llengua pròpia és el caló, una variant ibèrica del romaní que parlen tots els gitanos del món. Avui dia, el caló ja no existeix com a llegua; ha perdut tot els verbs, les conjugacions, els adjectius... Però els gitanos encara en saben moltes paraules, i poden utilitzar-les per parlar sense que els paios els entenguin.

Com era abans la feina dels gitanos?

Amb un paquetet...

[*Es traslladen a Perpinyà*]

Però jo encara no havia vist el barri i ja m'esperaven per ensenyar-me'l. La cita era al cafè Floreal, el preferit dels més grans.

Molt bé, ets el meu guia?

Najeu, *najeu*!

Najeu? *Najeu*, passeu, aneu-se'n.

Najar és passar?

Sí, en caló, sí.

Feu servir moltes paraules en caló que les barregeu amb el català? Per exemple *najar*?

Najar, ves-te'n.

I què més dieu, en caló?

Fragment incomprensible en caló

Ui el que ha dit ara! No he entès res.

Xabarró què vol dir?

Xabarró, noi. Oi que és guapo aquest menjar.

Els gitanos de Perpinyà parlen amb la fonètica del català central però amb les paraules pròpies del Rossellonés.

És un català de gent que ha viatjat, per aquí, per allà... Amb algun element de caló residual, amb algun element de caló residual per les famílies que havien viatjat a Occitània, elements de castellà que penses i què hi fa, aquí, aquest castellà, eh? Un català propi, únic, únic al món, que no és la llengua parlada pels gitanos de Perpinyà, sinó que és la llengua parlada per molts gitanos de tot l'Estat francès.

Explica'm una mica la història dels gitanos de Perpinyà.

Els primers gitanos que es van estar a cases era el 1820.

L'any 1820?

Sí.
I n'hi havia abans però estaven amb carros. Els primers a tenir casa van ser al 1820.

Molts dels gitanos de Perpinyà van arribar aquí fugint del Franquisme...

Solucionari

1	Garrotí.	9	Perquè eren els cognoms d'alguns nobles de Lleida quan varen arribar-hi i varen considerar una bona idea adoptar-los.
2	A Perpinyà.	10	Perquè es pensava que provenien d'Egipte i en castellà els anomenaven *egipcianos*.
3	Planter.	11	Dir “gitano”.
4	Fals.	12	Vertader.
5	Mentida, en paraules que provenen del “gitano” com ara *jalar*, es manté el so jota, i són acceptades en registres col·loquials.	13	El caló.
6	60.000.	14	Ara com ara, el caló es considera una llengua morta perquè ha perdut les conjugacions verbals i la majoria d'elements gramaticals i només manté paraules soltes.
7	A Lleida.	15	Català.
8	De l'Índia, a partir de 1425.	16	1820.